

3. Мирсеитова С.С. Транспозиция вопросительных предложений в современном английском языке: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.С. Мирсеитова. — М., 1991. — 22 с.
4. Павильч А.А. Особенности коммуникативных моделей поведения в религиозном дискурсе / А.А. Павильч: мат-лы докл. Междунар. науч. конф. [«Номинация и дискурс»], (Минск / Беларусь 8–9 ноября 2006 г.). — Минск : МГЛУ, 2006. — С. 44–45.
5. Смуциньська І.В. Лінгвостилістичні засоби вираження суб'єктивної модальності в сучасному французькому романі / І.В. Смуциньська // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського держ. лінгв. ун-ту [Лінгвопакс — VIII]. — К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. — Вип. 3А. — С. 82–85.
6. Софронова И.Н. Речевой акт просьбы в мужской и женской речи: структурный аспект (на материале современного русского языка) / И.Н. Софронова: мат-лы докл. Междунар. науч. конф. [«Номинация и дискурс»], (Минск / Беларусь 8–9 ноября 2006 г.). — Минск : МГЛУ, 2006. — С. 101–103.
7. Vorobyova O. Iconicity of literary text and the emotional resonance effect / Vorobyova O. // Recent trends in language and literature studies: insights and approaches: Abstracts. — К. : Vydavnychyy Tsentr KNLU. — 2005. — P. 3–4.

В статье рассматриваются транспозиционные возможности вопросительных высказываний, помогающие реализовывать директивные речевые акты в английском языке XII–XVII вв., исследован такой директивный прагматический оттенок как реквестив, включающий в себя просьбу, вызов, призыв. Определены и описаны лексико-грамматические средства средне- и ранненовоанглийского языка, привлекаемые к аранжировке таких высказываний. Статья содержит богатый иллюстративный материал, собранный из разножанровых источников средне- и ранненовоанглийского периода.

Ключевые слова: вопросительное высказывание, директив, речевой акт.

The article aims at investigating transpositional potential of interrogative utterances to be used as directive speech acts in Middle and Early New English. Primary attention is paid to requests (asking, summon, challenge and appeal). The approach is to outline the language units that enable detection of directive meaning of interrogative speech acts. Such utterances are viewed in diachronic perspective while the analysis is based on rich data selected from Middle and Early New English texts of different genres.

Key words: interrogative utterance, directive, speech act.

УДК 81'36:81'367.2

РЕЧЕННЯ В СВІТІ ГЕНЕРАТИВНОЇ ГРАМАТИКИ

Плоткіна М.Г.,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Розвідка присвячена дослідженню концепції речення в генеративній граматиці. Автор висвітлює основні постулати цієї синтаксичної теорії, акцентує на особливостях підходу генеративістів до реченнєвих утворень, а також презентує парадигму речення, що є прийнятною у межах цього методу.

Ключові слова: речення, генеративна граматика, глибинна структура, поверхнева структура, трансформації, ядерне речення.

Теорія речення, розвиток якої відбувається сотні років, все ще має певні лакуни, заповнення яких є нагальним питанням мовознавчих студій сьогодення. Останні роки відмічені появою низки теоретичних праць, виконаних у руслі синтаксису традиційного (С.П. Бевзенко, Ю.І. Беляєв, А.П. Загнітко, Ю.А. Левицький, L. Alexander, S. Greenbaum, G. Leech), функціонального (Г.О. Золотова, А.В. Лепетуша, Н.В. Лешкова, Н.О. Меркулова, J. Firbas), семантичного (О.В. Падучева, В.З. Санніков) та генеративного (І.Р. Буніятова, Л.П. Калитюк, М.В. Полховська, І.Є. Снісаренко, Я.Г. Тестелець, N. Chomsky, A. Freidin, J. Grinder, L. Haegeman, A. Radford). Останній, у свою чергу, стає дедалі більш популярним не тільки серед мовознавців, а й тих, хто цікавиться проблемами мови.

Представлена розвідка має на меті репрезентацію концепції речення в генеративній граматиці. Відповідно до поставленої мети можуть бути визначені такі конкретні завдання: виділити основні по-

студати генеративної граматики, стисло передати особливості підходу до речення в межах даної теорії, акцентувати на реченнєвій парадигмі, яку виділяють представники цієї течії.

Історію напрямів і теорій не потрібно сприймати як зміну концепцій, які себе не виправдали, із яких кожна наступна заперечує попередню. Звісно, деякі погляди відкидають як такі, що не були підтвержені практикою. Але за законами діалектики наука переважно розвивається по спіралі. Знання, що були отримані в один із попередніх періодів, не зникають безслідно, вони відходять на другий план та можуть відродитися на новому витку спіралі [2, 14].

Генеративний підхід до мови з'явився як альтернатива школі дескриптивізму 1950-х рр. ХХ ст. [3, 13]. Низка недоліків граматики БС, їх усвідомлення та критика в дескриптивній лінгвістиці, спроба створення методу аналізу мовних відрізків, більших за речення, або ізольованих речень, які не підлягають іншим методам лінгвістичного аналізу, — усе це стало головною причиною для створення трансформаційного методу та безпосереднім поштовхом для розробки понять трансформацій [10, 157].

З ім'ям Н. Хомського пов'язують становлення та бурхливий розвиток трансформаційної граматики та «хомськiанську революцію» [20, 12], у результаті якої у працях лінгвіста був упроваджений генеративний підхід [5, 247]. У своїх «Синтаксичних структурах» (1957) дослідник завдає серйозної критики методу БС та вказує на підстави для відхилення цієї теорії аналізу як неадекватної меті лінгвістичного опису. Найвагомiшим аргументом на користь цієї думки він вважає неможливість застосування методу БС до певної природної мови, тому що будь-яка грамика, яку можна побудувати на основі цієї теорії, буде надзвичайно складною, емпіричною та «ненаочною» [14, 439].

Крім того, Н. Хомський, обґрунтовуючи необхідність появи трансформаційного методу, критично висловлювався щодо традиційної граматики. Він стверджував, що навіть найтрадиційніша грамика спирається на інтуїцію та кмітливість читача, який повинен сам зробити правильні висновки на основі великої кількості прикладів та натяків (а також на основі списків винятків), які вона містить [13, 471]. Якщо читач має справу з гарною грамикою, то він може вирішити це завдання цілком успішно; однак найсуттєвіші закономірності мови, які йому так чи інакше вдається відкрити, у грамиці не сформульовані явно, а природа даних, що дозволяють йому досягти бажаних результатів, залишається не розкритою. Оцінити кількість та обсяг подібних прогалин у традиційній грамиці може лише той, хто намагається побудувати правила, які сформульовані в явному вигляді та повно описують ту структурну інформацію, якою володіє тільки зрілий носій мови [там само, 472].

Отже, повертаючись до питання наступності в науці, треба зазначити, що, попри заперечення генеративістами деяких положень структуралізму, очевидними стають тісні зв'язки трансформаційного аналізу з дескриптивним та, ширше, дескриптивною лінгвістикою, хоч їх мета і завдання, як зазначено в науковій літературі, суттєво відрізняються [1, 101]. Відомо, що дескриптивний опис мови обмежується встановленням лише лінійних, синтагматичних відношень між її одиницями [22, 150]. Так, наприклад, метод БС спрямований на визначення структурних частин речення, а трансформаційний дає пояснення, шляхом яких структурних перетворень виведено певне речення [1, 91]. Трансформаційна модель установлює не принципи виділення одиниць мови, а певну суму правил побудови різних типів «правильних» речень та парадигматичні відношення між ними [16, 24].

Рiзними є також загальнотеоретичні настанови. Дескриптивісти розглядали мову як набір знаків, що потребують виділення та класифікації, тому їх грамика є описовою. Трансформаційні студії представляють мову як особливий породжуючий прилад, який на виході продукує правильні речення. Така грамика за своєю природою є синтезуючою, «породжуючою» [1, 96].

Трансформаційний метод у синтаксисі застосовується із системоутворювальною метою (застосування правил «переходу» від одного речення до іншого, включення його в такий спосіб до системи зв'язаних відношень синтаксичного продукування типів) або з метою класифікації (опис та класифікація окремих компонентів речення та їх семантико-синтаксичних функцій у процесі його трансформацій) [9, 31].

Генеративна грамика пройшла декілька етапів свого розвитку, зміна яких пов'язана з розробкою нової версії теорії. Головне нововведення стандартної теорії (*англ.* Standard Theory) в історії лінгвістики, як вказує Дж. Бейлін, зводиться до того, що в ній уперше запропоновані окремі рівні синтаксичного представлення речення: глибинна структура (*англ.* Deep Structure, Underlying Structure, Base Structure, Remote Structure, Initial Structure) та поверхнева структура (*англ.* Surface Structure). Ці рівні пов'язані між собою за допомогою трансформацій (*англ.* transformations), які можуть переводити одну глибинну структуру в декілька різних поверхневих структур [6, 262–263]. Деякі лінгвісти, і насамперед Н. Хомський, вважають, що витoki цих понять треба шукати у філософській грамиці епохи Відродження, а саме у вченні Санкція (1523–1600), якому належать ідеї про дво-

рівневий синтаксис і відношення поверхневих структур до значення, що були пізніше сприйняті і перероблені авторами Граматики Пор-Рояля [4, 78].

Трансформації граматики пояснюють як певні процеси / перетворення / операції, що співвідносять речення з його глибинною структурою [25, 315] та підкреслюють факт їх упорядкованого застосування [7, с. 23].

У стандартній теорії глибинна структура — рівень синтаксичного аналізу, на якому здійснюється семантична інтерпретація речення та застосовуються трансформації [11, 20; 25, 310]. Вона має вигляд дерева, що утворене за правилами структури безпосередніх складників, у яке слова завантажуються у такий спосіб, щоб задовольнити їх вимоги стосовно сусідніх із ними синтаксичних груп [8, 439].

Глибинній структурі протиставлена поверхнева структура як рівень синтаксичного аналізу, на якому забезпечується фонетична інтерпретація речення [11, 20; 25, 315]. Вона також представлена у вигляді дерева, яке утворюється після застосування пересувів до глибинної структури [8, 443].

Отже, загальна картина центрального синтаксису через призму генеративної граматики, на погляд У. Чейфа, має такий вигляд: глибинні структури та їх трансформації, а також два інтерпретативних компоненти: семантичний, що веде до глибинних структур, до певної смислової інтерпретації, та фонологічний, що функціонує у зворотному напрямку — від поверхневих структур до звукової інтерпретації [15, 78–79].

Відзначають постійний розвиток понять глибинної та поверхневої структур у працях генеративістів [4, 80–82]. При цьому інтерпретація поверхневої структури як безпосередньо приналежної лінгвістичному аналізу залишалася відносно прозорою, а формулювання глибинної у багатьох випадках — досить абстрактним [там само, 78].

За Н. Хомським, глибинна структура має повністю відрізнитися від поверхневої. Поверхнева презентація не виражає граматичних відношень, які визначають семантичну інтерпретацію. Глибинні структури не можуть ототожнюватися з поверхневими структурами. Нездатність поверхневих структур позначати семантично значущі граматичні відношення (тобто слугувати глибинною структурою), як зауважує синтаксист, є фундаментальним фактом, що вмотивовує розробку трансформаційної породжуючої граматики як у її класичному, так і в сучасному варіантах [12, 153].

Існує думка про те, що глибинна структура — це звичайний технічний інструмент граматичної теорії [8, 109]. Вона не є значенням і універсальним компонентом усіх людських мов. Хоч універсальна граматика та абстрактна структура безпосередніх складників належать до основних ознак граматичної теорії, багато лінгвістів вважають, що можна обійтися без самої глибинної структури як такої. Із виходом «Програми мінімалізму» відбувається радикальне переосмислення основ теорії, відмова від базових понять — глибинної й поверхневої структур [18, 8–13].

Ще один момент, який, як ми вважаємо, потребує висвітлення в нашому дослідженні, — це підхід до речення в межах трансформаційного синтаксису. За Н. Хомським, генеративна граматика — система правил, які можуть інтегрувати та породжувати при цьому нескінченно велику кількість структур. Ця система правил може бути розкладена на три основні компоненти: синтаксичний, фонологічний та семантичний. Перший визначає нескінченну кількість абстрактних формальних об'єктів, кожний із яких включає в себе всю інформацію, суттєву для однієї інтерпретації конкретного речення. Лінгвіст застосовує термін «речення» до ланцюжка формантів і зазначає, що «серед речень з одним базовим С-показником можна виділити власне підмножину, так звані “ядерні речення” (*англ.* kernel sentence) особливого виду, які для свого творення мінімально залучають трансформаційний апарат» [11, 19–21].

Під «ядром» розуміють одне слово у складі синтаксичної групи чи одну морфему у складі слова, яка визначає значення та властивості всього цілого [8, 447]. Саме воно, на думку П. Робертса, становить «серце граматики, ядро мови» — і через цей компонент визначаються всі граматичні відношення в генеративній граматиці [23, 97]. Ядерне речення складається з іменної (NP) та дієслівної (VP) груп. Перша — функціонує як суб'єкт, друга — як предикат речення [там само, 97].

Сутність цієї синтаксичної структури сформульована Л. Ла-Паломбарою у такий спосіб: це розповідне речення; радше стверджувальне, ніж заперечне; основне дієслово завжди в активному стані, хоч воно може бути в будь-якій часовій формі та будь-якого виду; не містить складників (*англ.* compounds); порядок слів у такому реченні завжди «звичайний»: підмет + дієслово (+ додаток); воно вимовляється зі звичайною інтонацією, тобто нормальним тоном, розвиваючись рівномірно від початку до кінця без незвичайних пауз, наголосів чи варіацій висоти тону; не містить інших означень (окрім детермінантів) у безпосередній препозиції та постпозиції до іменника. Лінгвіст наводить одинадцять моделей базисних, чи ядерних речень [21, 238].

У пізнішому варіанті трансформаційної теорії, виділяючи дві категорії речень («атомарні / базові» та похідні від них), Р. Стоквел указує на застарілість терміна «ядерне речення» та замінює його «атомарним / базовим реченням» (*англ.* atomic sentence) [24, 10]. Характерними ознаками таких синтаксичних конструкцій науковець вважає наявність у них лише одного дієслова, відсутність сполучників, що забезпечують паралельні функції, мінімальну кількість партиципів та відсутність другорядних операторів, як-от заперечення, модальність та ін. Отже, типове атомарне речення — простіша, стверджувальна, декларативна, предикативна мовна структура. Решта є похідними у тому розумінні, що вони різними способами поєднують атомарні речення або додають їм певні специфічні константи [там само, 11—12]. Р. Стоквел виокремлює шість базових типів атомарних речень. Їх кількість незначною мірою варіюється від мови до мови:

1. NP V (Adv); 2. NP V NP (Adv); 3. NP V NP Prep P (Adv); 4. NP be NP; 5. NP be Adj; 6. NP be Prep P [224, 103—104].

Просте речення розглядається також як таке, що в технічному значенні містить лише один Р-маркер (*англ.* phrase-marker): воно починається з одного і тільки одного S (*англ.* sentence) [19, 77].

На відміну від нього складне речення базується на більш ніж одному Р-маркері, похідні яких починаються з двох чи більше окремих S [19, 117]. Складні речення можуть бути представлені як синтаксичні конструкції з координацією та синтаксичні конструкції із субординацією [17, 153—154].

Якщо трансформації зазнають декілька ядерних речень, ідеться про проблему сурядності та підрядності, а саме — процес «вбудови», коли одне речення розглядають як частину іншого. Отже, речення, яке є частиною іншого речення, відоме як «конституент», а речення, у яке воно «вбудоване», — як «матриця» [22, 141].

Паралельно прихильники трансформаційного синтаксису послуговуються також традиційною термінологією та оперують поняттями простого, складного, складносурядного та складнопідрядного речень. Речення класифікують за структурною ознакою за допомогою поняття клаузи. Визначаючи клаузу як суб'єктно-предикатне утворення, вони тлумачать речення як таке, що може розглядатись як «еквівалент» клаузи, складносурядне — як речення, що складається з двох або більше клауз, граматично незалежних одна від одної та пов'язаних вираженими експліцитно чи імпліцитно відношеннями координації; складнопідрядне, у свою чергу, складається з головної, або незалежної клаузи та однієї (чи більше) залежної клаузи. Виділяють також так зване «complex-complex» речення, у якому залежна клауза є залежною відносно іншої залежної клаузи. Таке речення містить думку, яка занадто «прошита» супутніми ідеями, щоб дозволити їх адекватне вираження за допомогою одного суб'єкта та предиката; два або більше суб'єкти чи предикати є необхідними [21, 77].

Переосмислення та використання певних понять традиційної граматики, продовження розробки ідей структуралістів та впровадження власних оригінальних ідей дозволило генеративістам представити не тільки поверхневу, а й глибинну структури речення та пояснити процеси, що лежать в основі його творення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирова Т.А. Из истории лингвистики XX века: структурно-функциональное языкознание (истоки, направления, школы): [учеб. пособ.] / Тамара Александровна Амирова. — М. : ЧеРО, 1999. — 106 с.
2. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике: [учеб. пособ.] / Ирина Владимировна Арнольд. — М. : Высшая школа, 1991. — 140 с.
3. Бейлин Дж. Краткая история генеративной грамматики / Дж. Бейлин // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секериной; пер. с англ. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — С. 13—57.
4. Буніятова І.Р. Сучасний стан синтаксичної теорії речення / І.Р. Буніятова // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. — 2001. — Т. 4. — № 1. — С. 74—84.
5. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В.З. Демьянков // Язык и наука конца 20 века. — М. : Ин-т языкознания РАН, 1995. — С. 239—320.
6. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику / Джон Лайонз; [пер. с англ. Н.Н. Перцова, Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев, Б.Ю. Городецкий] / под ред. и с предисл. В.А. Звегинцева. — Изд. 2-е. — М. : Едиториал УРСС, 2010. — 544 с.
7. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса: материалы к трансформационной грамматике русского языка / Елена Викторовна Падучева. — М. : КомКнига, 2007. — 296 с.
8. Пинкер С. Язык как инстинкт / Стивен Пинкер; пер. с англ. Е.В. Кайдаловой / общ. ред. В.Д. Мазо. — [Изд. 2-е, испр.]. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 456 с.

9. Распопов И.П. Современные методы синтаксических исследований: из лекций по спецкурсу «Актуальные проблемы синтаксиса» / Игорь Павлович Распопов. — Воронеж, 1970. — 50 с.
10. Хоккет Ч. Грамматика для слушающего / Ч. Хоккет // Новое в лингвистике. — Вып. VI. / Составление, редакция и вступительная статья В.Ю. Розенцвейг. — [Пер. с англ. В.В. Лазарева]. — М. : Изд-во «Прогресс», 1972. — С. 139–166.
11. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Ноам Хомский; [Пер. с англ. В.А. Звегинцева]. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1972. — 260 с.
12. Хомский Н. Вопросы теории порождающей грамматики / Ноам Хомский; [Пер. с англ.] // Актуальные проблемы современной лингвистики / сост. Л.Н. Чурилина. — 3-е изд. — М. : Флинта: Наука, 2008. — С. 141–161.
13. Хомский Н. Логические основы лингвистической теории / Н. Хомский // Новое в лингвистике — Вып. VI. / Составление, редакция и вступительная статья В.Ю. Розенцвейг. — [Пер. с англ. И.А. Мельничук]. — М. : Изд-во «Прогресс», 1972. — С. 465–576.
14. Хомский Н. Синтаксические структуры / Н. Хомский // Новое в лингвистике. — Вып. II. / Составление В.А. Звегинцев. — [Пер. с англ. К.И. Бабицкого; математические термины просмотрены В.А. Успенским]. — М. : Изд-во иностранной л-ры, 1962. — С. 412–457.
15. Чейф У.Л. Значение и структура языка / Уоллис Л. Чейф. — М. : Прогресс, 1975. — 472 с.
16. Aitchison J. Teach Yourself Linguistics / J. Aitchison. — Chicago, 1999. — 232 p.
17. Brown E. K. Syntax: A Linguistic Introduction to Sentence Structure / E.K. Brown, J.E. Miller.— L., etc. : Hutchinson, 1980. — 394 p.
18. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind / N. Chomsky. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. — 228p.
19. Fowler R. An Introduction to Transformational Syntax / R. Fowler. — L. : Routledge and Kegan Paul, 1973. — 178 p.
20. Katz J.J. Chomsky on meaning / J.J. Katz // Lg. 1980. — V. 56. — № 1. — P. 1–41.
21. La Palombara L.E. An Introduction to Grammar: Traditional, Structural, Transformational / L.E. La Palombara. — Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, Inc., 1976. — 450 p.
22. Palmer F. Grammar / Frank Palmer. — L., etc. : Pelican Books, 1984. — 205 p.
23. Roberts P. English Syntax: a Programmed Introduction to Transformational Grammar / P. Roberts. — NY., Chicago, San Francisco, Atlanta : Harcourt, Brace & World, Inc., 1964. — 454 p.
24. Stockwell R.P. Foundations of Syntactic Theory / R.P. Stockwell. — New Jersey : Prentice — Hall Inc., 1977. — 217 p.
25. Weisler S.E., Milikic S. Theory of Language / S.E. Weisler, S. Milikic. — A Brandford Book. The MIT Press Cambridge, Mass., L., 2000. — 344 p.

Статья посвящена изучению концепции предложения в генеративной грамматике. Автор объясняет основные постулаты этой синтаксической теории, акцентирует на особенностях подхода генеративистов к предложению, а также представляет его парадигму, которая принята в рамках этого метода.

Ключевые слова: предложение, генеративная грамматика, глубинная структура, поверхностная структура, трансформации, ядерное предложение.

The article aims at research of sentence concept in Generative Grammar. The author clarifies the fundamentals of the theory, stresses the peculiarities of the generative approach to the sentence and offers its paradigm appropriate to this method.

Key words: sentence, Generative Grammar, deep structure, surface structure, transformations, kernel sentence.